Меҳр Собириён

Давлат-миллатҳо: зарурати пайдоиш ва аҳамияти онҳо дар рушди ҷомеаҳои муосир

(Гузориши масъала)

Рушду пешрафти ҷомеа ва саодату хушбахтии мардум аз давлати қавиву муваффақ вобаста мебошад. Дар ҷаҳони пур аз рақобату бархурдҳо маҳз давлати қавӣ аст, ки манфиатҳои мардуми худро ба дурустӣ шинохта, онҳоро ҳифзу ҳимоя менамояд. Дар як давлати заиф на амнияти устувор таъмин аст ва на рушди иқтисодии дарозмуддат. Аз ин ҷост, ки миллатҳои ба худшиносӣ расида, давлати худро дар баробари дигар кишварҳо қавӣ месозанд ва дар якҷоягӣ манфиатҳои фардиву миллиро ҳимоя мекунанд. Шакли давлатдории барои худ хосро интихоб намуда, қудрати воқеиро ба дасти мардуми худшинос месупоранд. Ба ибораи дигар, машруиятбахшии ҳукуматро ба мардум вогузор мекунанд, чунки демократияи воқеӣ ва рушди иқтисоду соҳибкории рақобатпазир танҳо дар шароити ҳукмронии мардум имконпазир мебошад.

Новобаста аз он ки як давлат шоҳигарӣ, парлумонӣ ва ё ҷумҳуриву президентӣ аст, ҳукмронӣ метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад. Он метавонад шоҳигарӣ бошад, вале қудрати асосӣ дар дасти мардум бошаду дар он кишвар низоми демократӣ ҳукмфармо бошад. Ё як давлат худро ҷумҳуриву президентӣ эълон карда, метавонад дар асл, ҳукумати ғайридемократии авторитарӣ, теократӣ ё яккаҳукмронӣ дошта бошад. Шаклу низоми давлатдорӣ баёнгари демократӣ будани як давлат шуда наметавонад. Дар дасти кӣ будани қудрат нишондиҳандаи асосӣ дар муайян кардани демократӣ будани як давлат аст.

Як давлат метавонад миллӣ бошад ва давлати миллӣ ба ҳисоб равад, агар раҳбарони он намояндаи ҳамон миллат бошанд ва баҳри ҳифзу ҳимоя ва рушду тавсеаи фарҳангу ҳувияти миллии худ талош варзанд. Дар айни замон, давлат метавонад демократӣ, яккаҳукмронӣ ва ё авторитарӣ бошад, вале дар чунин ҳолат он ҳанӯз давлат-миллат нест. Танҳо пас аз вогузории қудрати асосии таъйинкунанда ба ҳамон миллат он давлат-миллат мешавад. Се шохаи асосии ҳукумат дар як давлат-миллат (иҷроӣ, қонунбарор ва судӣ) дар назди мардум ва қонуни асосии тавассути ҳамон миллат қабулшуда ҷавобгар буда, ба ихтиёри худ наметавонанд қонуни асосиро тағйир дода, манфиатҳои шахсиву гурӯҳии хешро пиёда созанд. Ин аст, ки раҳбарон дар як давлат-миллат кушиш мекунанд, беҳтарин шароитро барои рушди демократия ва иқтисод муҳайё созанд, то тариқи гирифтани райъи мардум ба ҳукумати худ машруияти бештар бахшида, муҳлати ҳукмронии худро тамдид намоянд.

Аз ин гузашта, барои ташкили давлат-миллат шарт нест, ки ҳамаи аҳолӣ намояндагони як миллат бошанд. Як миллати аксарият метавонад онро ташкил намояд ва шароити мусоидро барои кору фаъолияти миллатҳои дигар низ муҳайё созад. Вақте ҳукумат дар назди як гурӯҳи аксарият ҷавогарӣ эҳсос мекунад, қонуну қоидаҳои созгор барои пешрафти кулли аҳолӣ роҳандозӣ менамояд. Инро мо дар мисоли шаҳри Ногалес дида метавонем, ки аҳолии он барандагони як фарҳанг буда, дар як шароити ҷуғрофӣ зиндагӣ мекунанд, аммо як қисми он дар Мексика ва қисми дигари он дар ИМА ҷойгир мебошанд. ИМА шароити хуби кору фаъолият ташкил кардааст ва аҳолии қисмати амрикоии ин шаҳр сатҳи зиндагии бамаротиб беҳтар, нисбат ба қисмати мексикоии он, дорад (ниг.: gundishopur.tj/post/Тақриз/dar-ustu-i-omil-oi-rushd).

Пеш аз пайдошавии давлат-миллатҳо дар асрҳои XVI-XVII, ҳукумат ба дасти афроде буд, ки мушруияти онҳо аз мардум сарчашма намегирифт ва аҳолӣ ҳамчун раият зери итоати комили ҳоким буд. Чунин давлатҳо 7 намуди ҳукмронӣ доштанд: ҳукумати

фардӣ, теократия, шаҳр-давлат, олигархия, ҳукумати ҳарбӣ, ҳукумати қабилавӣ ва империя. Функсияи асосии чунин як ҳукумат таъмини сулҳу тартибот тариқи қазоват дар бархурдҳо ва роҳандозии қонуну қоидаҳое буд, ки чунин нофаҳмиҳову бархурдҳоро бартараф месохтанд. Роҳандозии чунин низом танҳо дар ҳолате имконпазир мешуд, ки машруияти ҳоким аз раият набошад. Машруияти ҳоким дар чунин як давлат бебаҳс мешуд, то коршоям ва самаранок бошад, машруияти зери суолрафта қобили қабул набуд ва метавонист тартиботро вайрон сохта, то ҷангу хунрезиҳо кашонад(1, 3).

Ҳукумати фардӣ ба як шахс вобаста буда, дар асоси донишу ҷуръати вай рушд мекард ё таназзул меёфт. Чунин ҳукумат барои мардуми оддӣ хушбахтӣ оварда наметавонист, чунки раият ҳамеша дар хизмати раҳбарон буд ва танҳо хоҳишу ҷоҳталабии раҳбарон аҳамият дошт. Раият танҳо барои зинда мондану арзиш офаридан аҳамият дошт. Агар дар як давраи кутоҳ як шахси вораста ба ҳукумат мерасид, давлат рушд мекард ва манфиатҳои мардум то дараҷаи муайян ҳимоя мешуд. Аммо дере нагузашта ворисони вай аҳамияти саодати мардумро дарк накарда, ҳукумати худкома ташкил мекарданд ва сутунҳои давлатдориро заиф ва мардумро бадбахт мекарданд. Дар натиҷа, давлат аз ҷониби неруҳои дигар аз дохил ё хориҷ шикаст дода мешуд. Ҳукумати фардӣ дар беҳтарин ҳолат барои як муддати кутоҳ ё як муддати гузариш самаранок буда метавонад, аммо дар дарозмуддат ҳамеша шикаст мехурад. Ҳатто дар бисёр маврид аз ҳамон оғоз кори дурусте карда наметавонад, агар раҳбари вораставу соҳибиродаву хирадмеҳвар надошта бошад. Таърих гувоҳ аст, ки дар бештар маврид раҳбарони ҳукуматҳои фардӣ вораставу соҳибиродаву хирадмеҳвар набуданд.

Теократия шакли бадтарини ҳокимият дар тули таърих буд. Дар чунин ҳукумат қонуну қоидаҳо барчаспи муқаддасу осмонӣ мегиранд, ки ҳар ҷинояти зиддибашарӣ аз номи Худо рӯйпуш мегардад. Дар натиҷа, низомҳои теократӣ дар тули таърих аз ҷумлаи бадтарин низомҳо буда, миллиардҳо инсони бегуноҳро қурбони

аҳдофи сиёсиву иқтисодии хеш кардаанд. Ҳатто мардуми қурбонишуда низ муборизаи ҷиддие дар баробари низомҳои теократӣ намебаранд, чунки онро тақдир ва ғазаби Худо унвон карда, муҷримони асосиро нодида мегиранд. Имрӯз ҳам низомҳои теократӣ дар ҷаҳон вуҷуд доранд, ки ваҳшатноктарин сиёсатро пиёда мекунанд ва ҳамоно имкони ҳамкориву тиҷоратро бо кишварҳои дигар нигаҳ медоранд.

Шаҳр-давлатҳо дар ду давраи таърихӣ тавонистанд рушд кунанд. Яке дар Аврупои қадим ва дигаре асрҳои миёна ва боз ҳам дар ҳамон Аврупо. Дар Ғарби Аврупо дар асрҳои миёна, вақте Руми Ғарбӣ шикаст мехурад ва Руми Шарқӣ минтақаро аз ҳуҷумҳои ваҳшиёна аз Шарқ ҳимоя мекунад, шаҳр-давлатҳо рушд мекунанд. Онҳо дар асоси тиҷорати хориҷӣ рушди иқтисодии худро ба роҳ монда, як қишри аҳолии сарватманду рискпазирро ба вуҷуд меоранд. Ин қишр намегузорад, ки кадом як худхоҳе худро ҳокими мутлақ эълон намуда, тамоми умури давлатдорӣ ва қоидаҳои зиндагиро аз рӯйи табъи нозуки хеш муайян кунад. Балки ҳама қабули қонуну қоида ва ҳалли баҳсҳо дар асоси раъйи умумии ҳамон қишри сарватманд сурат мегирифт ва ҳеч як худкомае наметавонист ҳамаро аз худ карда, тибқи табъи нозуки хеш ҳукмронӣ намояд. Бо вуҷуди ин, шаҳр-давлатҳо давлат-миллат ҳисоб намешаванд, чунки ҳудуди умумии як миллатро дар бар намегирифтанд ва ҳаргиз қудрати ҳарбии қавӣ надоштанд, ки худро аз ҳуҷуми империяҳо ҳифз намоянд.

Олигархияҳо дар шароите ба вуҷуд меомаданд, ки дар як низоми шоҳигарӣ раҳбари аввал заиф аст ва як ҷамъияти дигар атрофи ӯ ҷамъ шуда, тамоми қонуну қоидаҳои кору зиндагиро ба манфиати гурӯҳии хеш муайян мекарданд. Ё як гурӯҳ ҳукуматро ғасб мекард, вале аъзои қудратманде надошт, ки яккаҳукмрониро роҳандозӣ кунад. Онҳо ҳукумати олигархиро роҳандозӣ намуда, манфиатҳои гурӯҳии хешро пайгирӣ менамуданд. Ин низом низ ба мисли низоми ҳукумати фардӣ рушди устувор надошт ва пас аз муддате рӯ ба таназзул ниҳода, нобуд мегардид.

Ҳукумати ҳарбӣ дар ду садсолаи охир пайдо гардид. Албатта, пеш аз ин ҳам ҳарбиён низомҳои мавҷударо шикаст дода, ҳукуматро соҳиб мешуданд, вале яке аз онҳо дарҳол худро шоҳ, амир ва ё хон эълон намуда, ҳукумати фардӣ роҳандозӣ мекард. Аммо дар ду асри охир ҳукуматҳои ҳарбӣ метавонанд муддати зиёд, бе эълон намудани низоми давлатдорӣ раҳбарӣ намоянд. Дар баъзе ҳолат, онҳо интихоботу райъпурсӣ ба роҳ монда, худро ҳамчун раҳбарияти интихобнамудаи халқ машруият мебахшанд. Дар баъзе мавриди дигар солҳо бе гузаронидани чунин маъракаҳои интихоботӣ ҳукмфармоӣ менамоянд.

Ҳукумати қабилавиро намояндагони як қабила дар минтақаи маҳдуд роҳандозӣ намуда, тибқи расму русуми қабилаи худ ҳукмрониро ба роҳ мемонанд. Ин тарзи ҳукмронӣ аз оғози таърихи инсоният пайдо шуда буд, ки тадриҷан мавқеи худро аз даст дод. Дар асри XXI ҳам ангуштшумор аз онҳо вуҷуд дорад. Қабилаҳо тадриҷан аз ҷиҳати ҳарбӣ қудрат гирифта, давлатҳои ҳамсояро тасхир мекарданд ва дар як давраи муайян ба фарҳанги онҳо омехта шуда, ҳукумати фардӣ ташкил менамуданд. Раҳбари қабила қудратро ба даст гирифта, низомро раҳбарӣ менамуд. Лашкари қабила ҳамчунон асоси қувваҳои ҳарбӣ боқӣ мемонд, вале аз ҳисоби қавмҳои тасхиршуда низ лашкар таъсис дода мешуд, то идораи давлат осонтар шавад (1, 38).

Империя ҳудуди васеъро дарбар мегирифт, ки дар он намояндагони чандин қавму миллатҳои аз ҳам фарқкунанда зиндагӣ мекарданд ва тобеи як ҳукумати марказӣ буданд. Азбаски дар замонҳои қадим ва асрҳои миёна дороии асосии як давлат замин, аҳолӣ, захираҳои табиӣ ва тиҷорат буд, империяҳо кӯшиш менамуданд сарзаминҳои бештареро забт кунанд ва даромади хешро зиёд намоянд (1, 29). Онҳо дар ҳолати коршоям будани худ шароити амнеро барои рушди иқтисод, тиҷорат ва фарҳанги миллатҳои тобеи хеш фароҳам меоварданд, ки ба онҳо машруият мебахшид. Албатта, на ҳар империя аз уҳдаи чунин кор мебаромад ва дар натиҷа ё машруиятро аз даст дода, аз дохил тавассути миллатҳову волиҳои

норозӣ шикаст дода мешуд ва ё камшавии даромаду фасоди идорӣ онҳоро заиф месохт ва давлатҳои дигар дар ҷанг онҳоро шикаст медоданд.

Ҳамаи ин ҳукуматҳои зикргардида як вижагии асосии муштарак доштанд. Дар онҳо қонуну қоидаҳои кору зиндагӣ аз ҷониби як нафар ва ё теъдоди маҳдуди афроди сарватманд роҳандозӣ мегардиданд. Ин шаклҳои ҳукмронӣ масунияти кофие барои пешгирии фасодзадагӣ надоштанд. Аксари мардум дер ё зуд аз худхоҳиву фасодзадагии раҳбарон ба дод омада, ё шуриш мебардоштанд ва ё ба дигар минтақаҳо ҳиҷрат мекарданд. Аз гуруснагӣ, ҷангҳо ва ё ваҳшигарии қудратмандон миллионҳо инсон ҷони худро аз даст медод. Шакли дигари ҳукмронӣ лозим буд, то масунияти бештар дар баробари худхоҳиву фасодзадагӣ дошта бошад ва шароити беҳтареро барои кору фаъолият ва адолат барои бештари мардум фароҳам оварда тавонад. Давлат-миллат дар асрҳои XVI-XVII дар асоси ҳамин зарурат пайдо шуда, исбот намуд, ки масунияти бештар дар ин ҷода дорад.

Дар як давлат-миллат раҳбар дигар машруияти худро на танҳо бо таъмини амнияти нисбӣ барои кору зиндагии раият ва розӣ намудани кадом як гурӯҳи хурди сарварони мазҳабӣ ё ҷамъи дӯстону пайвандони худ, балки аз миллат мегирифт. Ӯ дигар дар ҷорӣ намудани қонуну қоидаҳо дар назди миллат ҷавобгарӣ дошт ва танҳо бо розигии онҳо метавонист онҳоро тағйир диҳад, масалан, андозҳоро зиёд кунад. Ин раванди тағйири машруиятбахшӣ ва ҷавобгарӣ дар назди миллат зина ба зина иҷро мешуд. Ҳоким нахуст дар назди қишре аз миллат ҷавобгар мешуд, ки арзиши иловагии бештаринро ба иқтисод ворид менамуданд – заминдорони асосӣ, тоҷирони калон ва сармоядорон. Агар ин ҷавобгар будан самаранок буд ва дороии миллӣ зиёд шудан мегирифт, он қишрҳои васеътари аҳолиро дар бар мегирифт, то замоне ки демократияи комил ба даст меомад. Ин раванд дар баъзе кишварҳо бо осонӣ ба даст меомад, вале дар аксари кишварҳо бо ҷангҳои дохилӣ, шуришҳо ва инқилобҳои хунин ҳамроҳ буд (1,41).

Нахустин давлат-миллатҳо дар Аврупои Ғарбӣ ба вуҷуд омаданд. Ба қавли Антонӣ Пик, ду омили асосӣ шароитро барои пайдо шудани онҳо фароҳам овард: (1) Империяи муқаддаси Рум заиф шуда буд ва наметавонист дигар ҳукмронии пурраи давлатҳо дар ғарби худро роҳандозӣ намояд ва ҳамзамон, ин давлатҳоро аз ҳуҷумҳои империяҳои шарқӣ ҳифз мекард (2). Давлатҳои Аврупои Ғарбӣ аз ин шароит истифода бурда, тиҷорати байналмилалиро пурзур намуда, бойигарии миллии хешро бамаротиб зиёд намуданд. Монархияҳо низ аз ин раванд манфиат гирифта, онро дастгирӣ менамуданд ва вобастагии худро аз соҳаи камсамари кишоварзӣ кам мекарданд.

Рушди иқтисодӣ тариқи тиҷорати хориҷӣ феодализмро, ки асрҳо дар Аврупои Ғарбӣ ҳукмрон буд, заиф сохт. Дигар кулли аҳолӣ моли гурӯҳе аз ашрофзода набуд ва озодона ба шаҳрҳо куч баста метавонист, то ба корҳои наву тиҷорат машғул шуда, бойигарӣ ба даст оварад. Ин боиси пайдоиши синфи миёна гардид, ки дигар ҳақталабӣ карда метавонист ва ҳукумати мутлақро қабул намекард. Ҳокимоне буданд, ки ин тағйироти бунёдиро дар ҷомеаи худ сари вақт дарк намуда, дар монархияи худ парлумон ташкил карданд ва мардум тариқи намояндагони худ имкон пайдо намуд, ки дар идораи давлат саҳмгузор шаванд ва ин дигар давлат-миллат буд. Аввалин давлат-миллат дар шоҳигарии Нидерландия ба вуҷуд омад, ки ба рушди он такони ҷиддӣ бахшида, барои ду садсола онро пешсафи ҷаҳон гардонид. Дуюм Британия буд, ки баъди кӯшишҳои зиёд дар нимаи дуюми асри XVII тавонист давлат-миллат сохта, саранҷом ҷаҳонгир шавад. Мутаассифона, на ҳама раҳбарон зарурати ислоҳоту қудрати мардумро сари вақт дарк намуданд ва ҳукумати онҳо бо роҳи инқилобҳову шуришҳои хунин нобуд мешуд. Намунаи машҳури он Фаронса мебошад, ки дар охири асри XVIII низоми шоҳӣ дар он бо роҳи инқилобу хунрезӣ барҳам дода шуд. Баъдан, Чин, Русияи Подшоҳӣ, Аморати Бухоро ва даҳҳо ҳукумати дигар бо ҳамин роҳи инқилобҳо аз миён рафтанд.

Таъсиси давлат-миллат гузариши машруиятро аз ҳокиме, ки дар назди раияти худ ҳисоботдеҳ набуд, ба ҳокиме, ки дар назди миллат масъулият дорад, тақозо мекард. Ин раванд дар давраи зиёдшавии сарват дар пайи беҳтар шудани технология дар соҳаҳои кишоварзӣ, тиҷорат ва саноат ба вуҷуд омад, ки ҷомеаи шаҳрвандиро шакл дод. Ҷомеаи шаҳрвандӣ тавассути забон, дин, созмонҳои муштараки иҷтимоӣ ва таҷрибаву манофеи ҳамсон ба дунболи ҳувияти ҷамъии худ рафт ва ба ин тартиб, ба як миллат табдил ёфт. Ҳар як давлат-миллат аз се марҳила мегузарад:

Марҳалаи I: Ташаккули як миллат (миллият) дар чаҳорчӯби як давлати дорои марзҳои дақиқ муайяншуда ва мутамаркази пешазмиллӣ.

Марҳалаи II: Гузариши машруият аз ҳоким ба миллат бо ташаббуси худи ҳоким ва ё тавассути кадом як шакли шӯриш ва инқилоби хунин.

Марҳалаи III: Танзими ин машруият тавассути қабули Сарқонун, ки дар асоси он ҳукумат метавонад таъйин ва барканор шавад, салоҳиятҳои он мавриди баҳсу тасдиқ қарор гирифта, маҳдуд шавад ва ҳам ҳукумат ва ҳам шаҳрвандон тобеи қонун бошанд (1, 3).

Барои ташаккули ҳувияти миллӣ як ҳукумати фардӣ ё ҳарбӣ ва ё дигар сохтори ғайридемократии қавӣ зарур буд, то тавонад сулҳу оромии нисбиро таъмин намояд ва дар заминаи он иқтисоду фарҳанг рушд карда, адабиёту фарҳанги миллӣ ва ҳофизаи таърихии аҳолӣ тақвият ёбад. Синфи миёнаи қавӣ пайдо шуда, ҷомеаи шаҳрвандиро шакл дода, қавӣ гардонад. Бе тақвияти ин унсурҳо як давлат ё ҷомеа наметавонист ба марҳилаи дуюм гузарад ва қудрати кофӣ барои муқобилият дар баробари қудратҳои дигар дошта бошад.

Дар натиҷаи болоравии ҳувияти миллӣ ва фишорҳои пайдарпайи дохиливу хориҷӣ зарурати гузариш ба марҳалаи дуюм ба миён меояд. Агар раҳбар ин воқеиятро ба дурустӣ дарк мекард ва ислоҳот гузаронида машруиятро ба миллат вогузор намуда,

намояндагони онро дар парлумон ҷой дода, масъалаҳои умумимиллиро бо машварат ва иҷозати онҳо баррасиву ҳал мекард, давлат ба марҳилаи нави рушд ворид гашта, қавӣ мегашт. Аммо агар худкомагӣ аз ҳад зиёд буд ва толибони ислоҳоту гузариш ба марҳалаи дуюм таҳдид, таъқиб ва кушта мешуданд, давлат рӯ ба таназзул оварда ё аз дохил тавассути инқилобу шуришҳо ва ё аз берун ба ҳуҷумҳо рӯ ба рӯ шуда аз миён мерафт. Ин ҷо мисоли равшан метавонад таҷрибаи ислоҳотталабии Аҳмади Дониш дар Аморати Бухоро бошад.

Вогузории машруият ба миллат охири кор нест. Агар дар як давраи кутоҳи баъди гузариш ба марҳалаи ду, ҷомеа ба марҳалаи се нагузарад ва як Сарқонуни мукаммалро қабул намуда, дар амал татбиқ накунад, дар он анархия метавонад ба вуҷуд омада, харобиҳои зиёд оварад. Тобеияти бечунучарои давлатмардону шаҳрвандон дар назди Сарқонун шароити хуберо барои рушди давлатдорӣ, иқтисод, фарҳангу ҳунар ва таъмини беҳтари амният фароҳам меоварад. Ин буд, ки ҳукуматҳое, ки ин зинаҳоро сари вақт гузашта тавонистанд, боқӣ монданд ва рушди устувор доштанд, вале ҳукуматҳое, ки онро дарк накарданд ва нагузаштанд, дар фасоди густарда ғутида, бо ҷангҳову инқилобҳои хунин рӯ ба рӯ гашта, ба ватани худ фоҷеа оварданд.

Пайдоиши давлат-миллатҳо дар Аврупо бар асоси ҳаракатҳои миллигароёнаи қавӣ бо ғояҳои мушаххас набуд. Баҳс сари машруият, ки бо сабаби заифии монархияҳое, ки ба буҳрон гирифтор шуда буданд, сабаб шуд, ки раванди гузариши онҳо ба низоми нав шуруъ шавад. Ҳамчунин, паҳншавии ақидаҳои равшангарӣ саҳми худро дар ин раванд дошт (3, 1140).

Паҳншавии босуръати ақидаҳои равшангарӣ дар Аврупои Ғарбӣ дар асрҳои XVII-XVIII дар ташаккули ҳувияти миллӣ ва дарки ҷойгоҳи инсон дар ҷомеа нақши барҷаста гузошт. Дар ин замина аҳли таҳқиқ, ғолибан бар ин назаранд, ки: “Файласуфон муваффақ шуданд тарзи тафаккури миллионҳо нафарро дар бораи дин, иқтисод, сиёсат, равоншиносӣ, адабиёт, ҳунар, мусиқӣ, илм, улгуҳои

рафторӣ ва ҳатто сиришти воқеият тағйир диҳанд. Онҳо ҳамчунин ба фароҳам овардани замина барои инқилобҳои демократӣ дар Амрико ва Фаронса кумак карданд" (4, 12). Ин ақидаҳо дар баробари пурзур шудани ҷомеаи шаҳрвандӣ неруеро фароҳам оварданд, ки ҳокимони як қисм давлатҳо маҷбур шуданд, то аз қудрати мутлақ даст кашида, намояндагони мардумро дар Парлумон ҷой диҳанд ва дар назди онҳо ҷавобгар бошанд. Дигар шароит чунин буд, ки ҳар ҷомеае, ки ин корро пештар мекард, қавитар мешуд ва ҳар кӣ ба таъхир мегузошт, заифтар мешуд. То имрӯз ин раванд идома дорад ва ҳанӯз ҳам баъзе кишварҳо натавонистаанд се марҳилаи номбаршударо гузаранд.

Бояд ёдовар шуд, ки инқилоби протестантӣ, ки ба ислоҳоти дини насронӣ дар Аврупо оварда расонд, яке аз сабабҳои аслии дигари рушди давлат-миллатҳо буд. Дар воқеъ, ин ҷараён ба иродаи мардум таъсири мусбӣ расонида, раҳбарии муқаддаси Калисои Католикро зери суол бурда, ба рушди ҷомеаи шарвандӣ кумак намуд (1, 42). Дар зимн, ин ислоҳоти динӣ ба осонӣ ба даст наомад ва ҷангҳову хунрезиҳои зиёде дар пай дошт, вале саранҷом пирӯз шуд ва ба қавли Марк Ройс: "Давлат-миллат дар Аврупои Ғарбӣ ҳамчун афзори ҷангии ҳаракати протестантӣ дар ҷангҳои динӣ пайдо шуда буд"(6).

Рушди босуръати пешсафон дар гузариш ба давлат-миллат зарурату аҳамияти ин шакли ҳукуматро дар сатҳи ҷаҳонӣ зиёд намуд. Таҷриба нишон дод, ки ин шакли ҳукумат дар баробари фасодзадагиву худхоҳӣ ва гурӯҳбозиҳо масунияти беҳтар дорад. Дар доираи он тиҷорату истеҳсолот рушди босуръаттар дошта, ҷомеаро аз ҳама ҷиҳат қавӣ мегардонад. Миллатҳои пешсаф дар ин ҷода тавонистанд, бо истифода аз имкониятҳои як давлат-миллат худро аз ҷиҳати иқтисодиву ҳарбӣ бамаротиб қавӣ сохта, кишварҳои дигарро тасхир намуда, мустамликаи худ созанд. Барои зинда мондану озод будан миллатҳои дигар маҷбур буданд таҷрибаи онҳоро омӯзанд ва дар қаламрави хеш татбиқ намоянд. Дар як қисми кишварҳо ин ислоҳот бе инқилобҳои хунин гузаронида шуда, монархияҳо ба

таври рамзӣ то имрӯз боқӣ монданд (Нидерландия, Британия, Ҷопон). Дар баъзе кишварҳои дигар низомҳои мавҷуда бо роҳи шуришу инқилобҳои хунин сарнагун шуда, давлат-миллатҳо ташкил шуданд (Фаронса, Чин). Кишварҳои дигар баъди шикасти империяву мустамликадорони ғосиб истиқлол ба даст оварда, тавонистанд давлат-миллат созанд (ИМА, Кореяи Ҷанубӣ, Сингапур, Мексика, Африқои Ҷанубӣ ва ғайра). Мутаассифона, гурӯҳи дигаре аз кишварҳо то ҳол вуҷуд дорад, ки бо вуҷуди марзи муайян ва захираҳои табиию зеҳнӣ доштан натавонистанд давлат-миллат сохта, қудрати асосиро ба дасти мардум супоранд, ки аксари онҳо имрӯз аз ҷиҳати илму навоварӣ нисбатан ақибмонда ҳастанд (Кореяи Шимолӣ, Филипин, Мянмар, Эрон, Яман ва ғайра).

Раванди таъсиси давлат-миллатҳо зиёда аз 300 сол боз идома дорад, вале ҳанӯз кишварҳои зиёде натавонистаанд се марҳилаи гузариш ба онро аз сар гузаронанд. Сабабҳои ақибмондагӣ зиёданд, вале асоситарини онҳо тақвият наёфтани ҳувияти миллӣ мебошад. Ҳувияти миллӣ дар чанд асри охир беҳтарин воситаи ба ҳам овардани намояндагони як миллат мебошад, то тавонанд манфиатҳои миллии худро ҳимоя намуда, монеаҳои дохиливу хориҷиро аз роҳи рушди ҷомеаи худ бардоранд. Дар ҳолати қавӣ шудани ҳувияти миллӣ талабот ба ислоҳот ва вогузор кардани машруият ба миллат зиёд мегардад. Агар раҳбарон вораставу соҳибиродаву хирадманд бошанд, ин талаботро ҷиддӣ гирифта, сари вақт ислоҳотро ҷорӣ мекунанд ва се марҳиларо мегузаранд. Дар акси ҳол, ё гузариш ба давлат-миллат бо роҳҳои инқилобу хунрезиҳо ба даст меояд ва ё бадтар аз он, ислоҳталабон бераҳмона саркуб шуда, ҷомеа дар ҳолати карахтиву ақибмондагии нисбӣ боқӣ мемонад, ки хатари исёнҳову инқилобҳои навбатӣ доимо дунболагири он мебошад. Ҳар як миллате дер ё зуд маҷбур аст, дар марзҳои худ давлат-миллат таъсис диҳад ва машруиятро ба дасти намояндагони мардум супорад. Ҳар раҳбаре, ки инро дарк намуда, ихтиёран шароитро барои гузариш аз се марҳалаи номбаршуда муҳайё намуда, барои миллати хеш давлат-миллат сохта, онро ба пайраҳаи

рушди устувору амн ворид месозад, бешак то абад қаҳрамони ҳамон мардум хоҳад монд.

Адабиёт

1. Anthony C. Pick, The Nation State, 2016. https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW215/2017-18/Pick%20-%20Nation%20State.pdf
2. Hatidža Beriša, Katarina Jonev Ćiraković, Aleksandar Ćiraković. THE CAUSES OF THE EMERGENCE OF FAILED STATES https://eskup.kpu.edu.rs/dar/article/view/507
3. Eric Storm, The rise of the nation-state during the Revolution: Revisiting the debate on the roots of nations and nationalism. Institute for History, Leiden University, Leiden, The Netherlands, 2022.
4. Дан Ҷон М. Асри равшангарӣ. Тарҷумаи Маҳдӣ Ҳақиқатхоҳ. – Теҳрон: Қақнус, 2004.
5. Lars Magnusson. Nation, State and the Industrial Revolution. 270 Madison Avenue, New York, 2009.
6. Mark R. Royce, The Nation-State as Guarantor of the Protestant Religion. https://providencemag.com/2019/02/nation-state-guarantor-protestant-religion/